

NASILJE V MEDITERANSKEM PROSTORU V LUČI POROČIL
SLOVENSKEGA ETNIČNEGA ČASOPISJA V ZDA V 20. STOLETJU
DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

Matjaž KLEMENČIČ

Univerza v Mariboru, Oddelek za Zgodovino, SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160

e-mail: matjaz.klemencic@siol.net

IZVLEČEK

Prispevek obravnava pisanje slovenskega časopisja v Združenih državah Amerike v času od začetka prve svetovne do začetka druge svetovne vojne. Večina slovenskih izseljencev s slovenskega etničnega ozemlja, ki se je do prve svetovne vojne izselila čez Ocean, je z zanimanjem spremljala dogodke v stari domovini. Čeprav so živeli daleč od doma, je to njihovo zanimanje razumljivo, saj je imelo slovensko etnično ozemlje zaradi svoje geopolitične lege že od nekdaj pomembno vlogo v vojaškem, ekonomskem in političnem pogledu.

Ključne besede: Združene države Amerike, slovenski izseljenci, slovensko etnično časopisje, 1914-1939

LA VIOLENZA NELL'AREA MEDITERRANEA ALLA LUCE DELLE
RELAZIONI DELLA STAMPA PERIODICA SLOVENA NEGLI STATI UNITI
D'AMERICA DEL XX SECOLO FINO ALLA SECONDA GUERRA MONDIALE

SINTESI

Il contributo analizza le relazioni della stampa periodica slovena negli Stati Uniti d'America nel periodo compreso tra gli inizi della prima e della seconda guerra mondiale. La maggioranza degli emigranti dall'area etnica slovena, spintasi Oltreoceano sino alla Grande Guerra, ha seguito con estremo interesse gli sviluppi politici nella patria di origine. Pur vivendo lontano da casa, il loro interesse è da attribuirsi all'importante ruolo militare, economico e politico che l'area etnica slovena ha saputo ricoprire grazie anche alla sua particolare posizione geopolitica.

Parole chiave: Stati Uniti d'America, emigranti sloveni, stampa nazionale slovena, 1914-1939

Večina slovenskih izseljencev se je do prve svetovne vojne izseljevala v Združene države Amerike. Glavnina se jih je v to prekmorsko deželo priselila v obdobju od konca sedemdesetih let 19. stoletja do leta 1924, ko je ameriška vlada omejila množično priseljevanje iz držav vzhodne in srednje Evrope (Klemenčič, 1987, 29-72). Tako naj bi po podatkih ameriških ljudskih štetij že leta 1910 živelo v ZDA okrog 180.000 izseljencev in njihovih otrok, ki so navedli slovenščino kot svoj materni jezik (US CP 1910, 960-1052), leta 1920 naj bi jih bilo že okrog 228.000 (US CP 1920, 967-1007). Več tisoč Slovencev se je v ZDA naselilo tudi po drugi svetovni vojni – v glavnem beguncev, ki so se v ZDA selili sprva iz političnih, kasneje pa ekonomskih vzrokov (Klemenčič, 1995, 57-71). Tako so za leto 1990 ameriški statistiki na podlagi 5% vzorca izračunali, da naj bi v ZDA živelo prek 100.000 prebivalcev (US CP 1990), ki so se prištevali k prebivalstvu slovenskega rodu. Glede na merilo narodnostnega porekla se zdi ta številka nekoliko nizka, zato so verjetnejše ocene tistih raziskovalcev, ki ocenjujejo število ljudi slovenskega rodu v ZDA na okrog 500.000, čeprav so v to število zajeti tudi tisti, ki imajo le četrtino ali celo le osmino slovenskega predništva (Gobetz, 1980).

Največ slovenskih priseljencev se je naselilo na industrijsko razvitem severovzhodu ZDA (Pensilvanija, New York, okolica Bridgeporta v Connecticutu, severni del Zahodne Virginije) ter južno in zahodno od Velikih jezer (Ohio, Michigan, Wisconsin, Illinois, Minnesota, Indiana). Precej se jih je naselilo tudi v rudarskih območjih Skalnega gorovja (Kolorado, Wyoming, Montana, Utah) ter na nekaterih območjih ob tibomorski obali: zvezna država Washington ter širša okolica San Francisca in Los Angelesa v Kaliforniji (Klemenčič, 1995, 48-81). Na omenjenih območjih so v preteklosti ustvarili okrog 800 "slovenskih naselbin", kjer pa so se ne glede na to, kdaj so se priselili, organizirali podobno. Zbirali so se v slovenskih župnijah, bratskih podpornih organizacijah ter različnih društvih. Gradili so slovenske narodne domove, predvsem pa so ves čas tiskali tudi svoja glasila in časopise (Velikonja, 1996, 384; Klemenčič, 1987, 77-84). Časopisi in revije slovenskih izseljencev v ZDA so navadno pričeli izhajati približno deset let po začetkih oblikovanja slovenske skupnosti v nekem kraju (Velikonja, 1981, 112-126). Na eni strani so bili namenjeni lokalnim potrebam, saj so spodbujali politična in gospodarska dogajanja med slovenskimi priseljenci, na drugi pa so z objavo novic iz "domačih logov" ohranjali vez navadnega človeka s staro domovino (Klemenčič, 1991, 299-316).

Čeprav so živeli daleč od doma, so slovenski izseljenci z zanimanjem spremljali dogajanja v stari domovini. Še posebej, ker je imelo slovensko etnično ozemlje zaradi svoje geopolitične lege že od nekdaj pomembno vlogo v vojaškem, ekonomskem in političnem pogledu. Predvsem zaradi lege ob severnem Jadranu so se mnoge evropske sile v različnih zgodovinskih obdobjih potegovala za nadzor nad to naravno zajedo v osrčju srednje Evrope. Zato je prihajalo na tem območju do mnogih upravnih ter političnih sprememb in z njimi povezanih premikov državnih meja. Politične

spremembe so privedle do velikih sprememb demografske in etnične podobe tega območja, kar je sprožilo nemalo napetosti med sosednjimi deželami (Klemenčič, Klemenčič, 1997, 285-294).

Zanimanje za dogodke v stari domovini je naraslo zlasti v obdobju političnih kriz, kot je bila prva svetovna vojna, za primorske Slovence pa tudi dogajanja okrog Londonskega sporazuma, razmejitve po prvi svetovni vojni ter nastop fašizma v Italiji. Precejšnje pozornosti slovenskih izseljencev v ZDA je bila stara domovina deležna tudi med drugo svetovno vojno ter tržaško krizo in na križpotju devetdesetih let 20. stoletja ob procesih demokratizacije slovenske družbe, osamosvajanja Slovenije in njenem mednarodnem priznanju ali pa celo v najnovšem obdobju, ob primeru razlastitve zemljišč slovenskih kmetov v Jeremitišču. Vse te dogodke je slovensko časopisje v ZDA skrbno spremljalo, ameriški Slovenci pa so se nanje odzivali tudi s pisanjem peticij in s protestnimi zborovanji. To zanimanje pa ni bilo pomembno le za učinkovito pomoč slovenskih izseljencev stari domovini, marveč je vplivalo tudi na trdnjšo povezanost slovenske izseljenske skupnosti v ZDA in na ohranjanje slovenske identitete med njenimi pripadniki (Klemenčič, 1998, 175-193).

Zaradi omejenega prostora prispevek obravnava le čas od začetka prve svetovne do začetka druge svetovne vojne. Slovenski časopisi v ZDA so se burno odzvali zlasti na dogodke med prvo svetovno vojno. Na začetku so objavljali predvsem protivojna stališča in proteste protiavstrijsko usmerjenih slovenskih pa tudi drugih južnoslovanskih izseljencev, ki so kritizirali Avstro-Ogrsko in njene zaveznice kot povzročiteljice prve svetovne vojne. Zlasti *Clevelandska Amerika* je ostro nastopila proti avstrijskim diplomatskim predstavnikom, potem ko je Ludwig, avstrijski konzul v Clevelandu, skušal pridobiti Slovence ter druge državljane svoje države za vrnitev v domovino in boj za Avstro-Ogrsko (CA 1, 1). Tako je 15. septembra 1914 *Clevelandska Amerika* zapisala, da "... Amerika ne trpi ... klicev tiranskim cesarjem ..." Zato je Slovence pozvala, naj se ne odzivajo pozivom avstroogrskih oblasti, ki jih "... drugače ne poznajo kot tedaj, ko je treba krvave glave nesti pod meč, da se tiranu dobro godi ... Smo proti vsakemu, kdor je proti našemu narodu, pa naj bo on sam cesar avstrijski, ki je bil vedno glava onih, ki so delali v pogubo našega naroda ..." (CA 2, 1).

Protiavstrijsko in protivojno je nastopala tudi Jugoslovanska socialistična zveza (JSZ). V razglasu "Proti krvavi vojni", ki ga je objavila v *Proletarcu* (časopisu slovenske sekcije JSZ), je med drugim zapisala:

... Cilj avstrijskih tiranov in vseh gospodujočih razredov v Avstriji je, da širijo državne meje na račun drugih narodnosti. Na ta način so podredili že celo vrsto narodov, ki živijo pod Avstro-Ogrsko v pravem političnem in gospodarskem suženjstvu. Avstro-Ogrska je vedno gledala, da so se narodi na Balkanu cepili in drug drugega sovražili in da tako sama pride preko pobitih in onemoglih balkanskih držav do večjih trgov, do večjih bogastev, do večje moči in brezprimernega profita ... (Proletarec, 1).

Čeprav je šlo za izrazito protidržavna stališča, pa je demokratična ureditev ZDA

omogočala izseljenskim skupnostim javno izrekanje svojih mnenj o vseh dogodkih in problemih. Tako so bile do prve svetovne vojne ZDA edina država na svetu, kjer so se priseljenci lahko svobodno organizirali z namenom izrekanja podpore stari domovini in kjer so Slovenci, Hrvati in Srbi lahko svobodno in brez kakršnihkoli pritiskov izrekli svoje mnenje za ali proti Avstro-Ogrski kot svoji "domovini" (Klemenčič, 1996, 393-395).

To je vidno tudi iz dejstva, da vsi slovenski izseljenci v ZDA – vsaj ob začetku vojne – niso bili tako protiavstrijsko razpoloženi. Po nekaterih ocenah naj bi vse do vstopa ZDA v dogajanja prve svetovne vojne skoraj polovica ameriških Slovencev odkrito podpirala Avstro-Ogrsko. Nekateri so s to podporo, čeprav tajno, nadaljevali tudi kasneje. Vzrok za razmeroma široko podporo slovenskih izseljencev Avstro-Ogrski je treba na eni strani iskati v njihovi tradicionalni navezanosti na habsburško monarhijo, na drugi pa v katolicizmu, ki je ljudi odvrčal od podpore pravoslavni Rusiji in Srbiji. Čeprav Slovenci, ki so podpirali Avstro-Ogrsko, niso ustanavljali posebnih organizacij, pa so bili v delu slovenskega izseljenskega tiska precej aktivni (Klemenčič, 1987, 85). Najbolj dosledno je proavstrijsko stališče zastopal newyorški dnevnik *Slovenski narod*, ki pa je kmalu po vstopu ZDA v vojno prenehal izhajati (Molek, 1981, 189).

Iz poročil slovenskih časopisov, ki so izhajali v ZDA, je razvidno, da so se slovenski izseljenci zanimali za različne dogodke, ki so se med prvo svetovno vojno pripetili v domovini. Precejšnja pozornost so posvetili trpljenju navadnih ljudi v domovini zaradi hudega pomanjkanja, ko se v Avstriji ni dobila "... nobena stvar brez listkov, tudi žveplenke ne ... Neverjetno je, do bi ljudje jedli ničvredne ostanke, ki jih izbrskajo z gnoja, toda ... tako je v Avstriji ..." (Prosveta 1, 1). Zaradi hudega pomanjkanja je prihajalo do številnih nemirov civilistov in uporov vojaštva, o čemer so slovenski časopisi v ZDA prav tako izčrpno poročali (Prosveta 3, 1). Zaradi brutalnih nastopov avstrijskega vojaštva ob uporih civilistov in zaradi splošnega nasilja nad civilisti – na Češkem, Hrvaškem in v Dalmaciji naj bi bili med vojno pobili na tisoče nedolžnih ljudi – so slovenski časopisi iz ZDA habsburško monarhijo poimenovali kar "cesarstvo nasilja". Tako so oktobra 1917 v *Prosveti* med drugim zapisali:

Avstrija je dežela organiziranega nasilja in zločinstva; Avstrija ne more eksistirati brez nasilja. Vsa avstro-ogrsko monarhija je prisiljena zmes narodov, ki jih drže skupaj potlačene in zatirane le zato, da se more obdržati na površju vladajoča habsburska dinastija s tolpo propadlih privilegirancev, ki se pulijo za križce. Dinastija je edina vez, ki drži skupaj avstro-ogrsko cesarstvo.

Demokracijski svet mora strmoglaviti to srednjeveško dinastijo ... ako res misli na stalni mir ... Nasilje mora zginiti povsod in povsod naj narodi sami odločijo o svoji usodi. Ako se ne morejo narodi Avstro-Ogrske sami iznebiti habsburške sramote in nasilnega režima, je dolžnost drugih narodov, da jim pomagajo podreti najbolj absurdno monarhijo na svetu (Prosveta 2, 1).

V želji po ustavitvi nasilja in pomagati stari domovini so se nekateri slovenski iz-

seljenci iz ZDA odločili za aktivno sodelovanje v vojni. Tako je *Clevelandska Amerika* junija 1917 poročala o dveh skupinah hrvaških, slovenskih in srbskih Clevelandčanov, ki sta se odzvali pozivom srbske vlade za boj na Solunski fronti, in da je bilo v prvi skupini tudi 26 Slovencev. Po pisanju omenjenega časnika naj bi šlo za zgodovinski dogodek, "... saj so južni Slovani, ki so živeli v ZDA, prvič v zgodovini zapuščali novo domovino z namenom, da bi se borili na evropskih bojiščih" (CA 4, 1; CA 5, 1).

V istem časopisu najdemo tudi poročila o pripadnikih slovenske izseljenke skupnosti, ki so se med prvo svetovno vojno bojevali v ameriški armadi. Tako so v Clevelandu septembra 1917 na posebni slovesnosti gostili slovenske vojake, ki so jih vpoklicali v 23. korpus ameriške vojske (CA 6, 1). Po nekaterih virih naj bi bilo med prvo svetovno vojno vpoklicanih v ameriško vojsko prek 5.000 pripadnikov prve in druge generacije slovenskih izseljencev. Mnogi so se tudi borili na evropskih bojiščih, kjer je izgubilo življenje 14 clevelandskih Slovencev. Precej žrtev pa je bilo tudi v drugih slovenskih naselbinah (Klemenčič, 1996, 394). Med žrtvami prve svetovne vojne so bili tudi nekateri očetje, zato je slovensko-ameriška skupnost zbirala sredstva za družine padlih vojakov. V domovini so poskušali ustanoviti tudi sirotišnico za otroke brez staršev, vendar pa so bili pri teh poskusih neuspešni (Klemenčič, 1995, 351).

Precej prostora je slovensko časopisje iz ZDA posvečalo tudi vojni v Evropi. Veliko prostora so namenili soški fronti, zlasti preboju fronte konec oktobra in v začetku novembra 1917, ko so "... avstrijsko-nemške čete vzele Čedad ... in so Italijani ostavili Gorico, ki so jo takoj okupirale avstrijske čete ..." (Prosveta 4, 1). Ob zlomu italijanske obrambe na Soči od Koroške do Krasa so slovenski časniki poročali tudi o ameriški pomoči Italijanom, "... za katero se ne ve, kakšna je ..., pravijo pa, da bo Amerika igrala precej močno vlogo v odbijanju nemške invazije ..." (Prosveta 5, 1). Dogodki s soške fronte, zlasti umikanje italijanske vojske, so bili vsak dan v središču pozornosti, vse do končnega razpleta. V glavnem je šlo za poročila novinarskih agencij, povzeli pa so tudi nekaj zapisov vojnih poročevalcev drugih ameriških časopisnih hiš, ki so poročali neposredno z bojišč (Prosveta 6, 1; Prosveta 7, 1; Prosveta 8, 1).

Pri teh poročilih je zanimivo, da so nekateri časopisi, zlasti *Amerikanski Slovenec* – *Katoliški list slovenskih delavcev v Ameriki in glasilo sv. družine*, vse do vojne napovedi ZDA Avstro-Ogrski 7. decembra 1917 pisali o avstrijski vojski kot o "naši" vojski (AS 1, 1; AS 2, 1; AS 3, 1; AS 4, 1; AS 5, 1). Po 7. decembru pa so namesto izraza "naša" vojska začeli uporabljati izraz "Avstro-Nemci" (AS 6, 1). Še vedno pa jih niso imenovali "sovražniki" ali "sovražna" vojska.

Za raziskovalca ameriške zgodovine je zanimiv tudi podatek, da je vojno Avstro-Ogrski napovedal ameriški kongres. Zapis v *Prosveti* je poročal, da je ameriški predsednik Woodrow Wilson takrat predlagal kongresu, naj napove vojno, saj sam ni imel teh pooblastil (Prosveta 10, 1). Ta postopek vojne napovedi se precej razlikuje od današnjega, saj danes lahko napove vojno neki državi tudi ameriški predsednik, potem ko si zagotovi podporo kongresa.

Slovenski izseljenci v ZDA so pozdravili vojno napoved Avstro-Ogrski (7. decembra 1917) in podprli stališče ameriškega predsednika Wilsona, da bodo ZDA "... skrbela, da so zadeve političnega in gospodarskega življenja v rokah ljudstva, to se pravi, da narodi sami odločajo, kakšna mora biti njihova bodočnost ..." Ob tem so v Prosveti tudi zapisali, da je "... enostavno, logično, pravično in edino stališče, ki so ga že davno zavzeli vsi Slovenci v novi domovini ... boj oficijelni Avstriji, boj kliki Habsburžanov, boj vazalki pruskega kajzerja do konca! (poudaril avtor članka, verjetno urednik) ..." (Prosveta 13, 2).

Z vstopom ZDA v vojno in vpoklicem v ameriško vojsko številnih pripadnikov izseljenskih skupnosti se je aktualiziralo tudi vprašanje Slovenskega republičanskega gibanja, ki so ga že 28. avgusta zastavili ameriški vladni: "*Kako bo Amerika zavarovala nedržavljanke -- med njimi tudi Slovence -- za slučaj, da padejo na bojišču v roke sovražnika?*" Tako je že 7. septembra prišla iz Washingtona vest, da so "... merodajni krogi ... sedaj to vprašanje spravili v ospredje ...", istega dne pa je pomočnik državnega sekretarja William Phillip poslal tajniku Slovenskega republičanskega gibanja A. J. Terbovcu naslednji odgovor:

Z ozirom na Vaše pismo z dne 28. avgusta 1917 ... Vas obveščam, da smo dobili odgovor vojnega departmenta, ki se glasi, da bo naša vlada naravno storila vse korake v obrambo oseb, ki jih vzame v svojo armado ... (Prosveta 12, 1).

Z vojno napovedjo Avstro-Ogrski se je zaostril tudi odnos ameriške vlade do številnih priseljencev iz Avstro-Ogrske. Kljub temu da so "... Slovenci in Hrvatje, Čehi in Slovaki, Poljaki in Rusni ... v zadnjih letih pokazali ..., da se vojskujejo v kajzerjevi armadi z največjim prisiljenjem ...", je ameriška vlada priseljence iz Avstro-Ogrske sprva razglasila za "sovražne inozemce" in uvedla zanje nekatere omejitve:

... Vsem avstro-ogrskim podanikom je prepovedano pohajati v kraje, ki so prepovedani za sovražne inozemce, če nimajo posebnega dovoljenja. Za prepovedani kraj velja 100 jardov okoli pomolov, dokov, skadišč, končnih železniških postaj, obrežja, če lahko h kraju pristane ladja, ki nosi 500 ton. Prepovedan je zanje tudi Distrikt Kolumbije, v katerem se nahaja glavno mesto. Policija bo registrirala avstro-ogrske podanike ...

Ker pa je večina nenemških priseljencev iz Avstro-Ogrske "... bolj črtila črno-žolto monarhijo z njenim žandarskim režimom kot ... Američani ...", so ameriški vladni organi takoj začeli iskati tudi rešitve "... da olajšajo stanje tukajšnjim slovanskim naseljencem, ki so prišli iz Avstro-Ogrske ..." (Prosveta 12, 1).

Kljub vsem težavam pa se je večina ameriških Slovencev priključila različnim organizacijam, ki so s svojim delovanjem skušale vplivati na potek dogodkov v domovini. Največ so se ukvarjali z vprašanjem prihodnje ureditve slovenske oziroma jugoslovanske države. Njihove aktivnosti lahko delimo na tiste, ki so podpirali bodisi nadaljnji obstoj Habsburške monarhije, bodisi ustanovitev Kraljevine Jugoslavije pod vladavino Karadjordjevičev (to je razširitev Srbije in Črne gore na območja, ki so

bila v okviru Habsburške monarhije poseljena s Slovenci, Hrvati ter Srbi), bodisi ustanovitev jugoslovanske zvezne republike (Klemenčič, 1987, 85; Klemenčič, 1996, 393-395). Pri tem je znotraj posameznih izseljenskih skupnosti pa tudi med samimi južnoslovanskimi izseljenskimi skupnostmi prihajalo do številnih nesoglasij, ki so že nekako nakazovala, kakšno bo življenje v povojni (takrat še nedefinirani) državni tvorbi južnoslovanskih narodov.

Ob teh "notranjepolitičnih prepirih" pa so člani JSZ kmalu začeli izražati tudi upravičeno skrb za povojno ureditev Evropi. Tako so v članku "Nacionalna vojna", ki ga je objavil *Proletarec*, člani JSZ pravilno ugotavljali, da novega zemljevida Evrope ne bodo krojili narodi, ampak tisti, ki samo govorijo v narodovem imenu oziroma politiki (Drnovšek, 1975/76, 78). Tako so nekateri ameriški Slovenci pričeli že leta 1916 opozarjati na primorsko vprašanje. Avgusta istega leta začeli zbirati tudi podpise za peticijo proti italijanskim zahtevam, ki naj bi po Londonskem sporazumu dobili slovensko Primorje, Istro z nekaterimi otoki in Dalmacijo. Podpise so zbirali na različnih zborovanjih, in v enem izmed takih pozivov na zborovanje je *Clevelandska Amerika* zapisala:

Od vas ameriških Slovencev je odvisno kakšno stališče zavzimate. Pridite ... v Grdinovo dvorano dne 18. avgusta v petek, kjer boste slišali govore ... proti Italijanom, da ohranimo slovensko zemljo. Objednom se bodejo na tem zborovanju pobirali podpisi proti Italijanom. Slovenci v celi Ameriki morajo dobiti najmanj 20.000 teh podpisov, da se preložijo zavezniskim vladam v znamenje, da narod ne trpi laške tatvine slovenskih zemlja ... (CA 3, 1).

Omenjena podpisna akcija je potekala kljub dejstvu, da takrat še ni bilo nobenih dokazov, da Londonski sporazum zares obstaja. Je pa sporazum, ki je dajal "... Italiji sankcijo za aneksijo gotovih pokrajin v Avstriji v zameno za pristop k ententi v vojni zoper centralne države ..." (Prosveta 9, 1) močno razburil slovensko (in tudi hrvaško) izseljensko skupnost, potem ko so ga objavili ruski boljševiki po padcu carizma in po ugotovitvi, da je šlo za politično kupčijo. Tako so v *Prosveti* z ogorčenjem zapisali:

... Ves svet je lahko vedel, če je le hotel vedeti, da oficijelna Italija ni šla v vojno iz golih simpatij do entente, temveč edino z namenom, da se polasti dežel, kjer so naseljeni ne samo Italijani marveč tudi Slovenci in Hrvatje, in sicer pokrajin, kjer so zadnji v veliki meri v večini. Pravzaprav je to že stara povest, ki je ni vredno ponavljati.

Fakt je, da je bila sklenjena kupčija. To je bilo pred več kot dvema leti, ko še ni bilo revolucije na Ruskem in ko je bila Amerika še nevtralna. Takrat še ni bilo govora o demokraciji in samoodločbi narodov; vedeli smo, kaj hoče Nemčija, ali cilji zaveznikov so bili še v temi.

V Washingtonu pravijo, da niso znali za to pogodbo; to pomeni da ameriška vlada ni bila oficijelno obveščena, česa išče Italija. Pogodba je danes v javnosti in italijanska, francoska in angleška vlada do danes še ni rekla, da ni tako, kakor je zapisano v pogodbi.

Wilson je že parkrat izjavil, da noben narod ne sme živeti pod vlado, katere ne mara. To je vojni cilj Amerike. Prislilnih aneksij ne sme biti. Kako pa se ta lepi princip vjema z italijansko pogodbo? Ako ostane Amerika zvesta temu principu, tedaj ne more podpirati omenjene pogodbe (Prosveta 11, 4).

S tem ko so postavili v ospredje boj za meje nove države, so skušali ameriški Slovenci zmanjšati pomen vprašanj povojne ureditve na območju poselitve jugoslovanskih narodov, ki so jih vse bolj delila. Ob tem pa so že tedaj začeli razmišljati o nujnosti pomoči stari domovini, ki jo je opustošila prva svetovna vojna. Tako je urednik *Glasa naroda* poslal uredništvu slovenskih časopisov poslanico "Vsem Slovincem v Ameriki". V njej poziva ameriške Slovence, naj kljub svoji razcepljenosti na številne stranke združijo moči pri zbiranju pomoči v vojni opustošeni domovini. Tako je že v drugi polovici leta 1916 zaživel zbiranje sredstev za materialno pomoč domovini. Del zbiralcev teh sredstev je po zvezah, ki jih je posredovala katoliška cerkev, pošiljal pomoč v domovino že leta 1916, deloma pa so ta sredstva zbirali v "vojnih bondih" vlade ZDA in čakali do konca vojne (Klemenčič, 1987, 99).

Primorsko vprašanje je poleg zbiranja sredstev za materialno pomoč domovini prihajalo v ospredje zanimanja ameriških Slovencev zlasti v prvih letih po prvi svetovni vojni. V obdobju reševanja mejnih vprašanj novo nastale kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev so slovenski časopisi, ki so izhajali v ZDA, poročali o mnogih protestnih shodih, kjer so sprejemali različne resolucije v zvezi s koroškim in primorskim vprašanjem in jih pošiljali visokim ameriškim oblastem. Na drugi strani pa so organizacije ameriških Slovencev pošiljale peticije vladnim organom. Zlasti Slovensko republikansko združenje je od konca leta 1918 naprej usmerilo vse svoje sile v boj za pravično rešitev mejnega vprašanja. Tako je konec leta 1918 organiziralo pobiranje podpisov "v obrambo slovenske zemlje" in izdalo je tudi posebno številko *Slovenian Review*, v kateri je temeljito opisalo položaj na Primorskem (SR, 1). Revija je natisnilo v sto tisoč izvodih in jo poslalo vsem evropskim in ameriškim vladnim predstavnikom. Prav tako so jo pošiljali med ameriško javnost, v vsako slovensko naselbino so poslali po več sto izvodov te revije. Člani slovenskih naselbin pa so jo nato odposlali krajevnim veljakom v posameznih ameriških mestih (Prosveta 15, 4).

Slovenski časopisi v ZDA so izčrpno poročali o delovanju nekaterih slovenskih organizacij v zvezi s pravično rešitvijo jadranskega vprašanja. Tako je *Prosveta* septembra 1919 poročala, da je delegacija Slovenskega republikanskega združenja predložila predsedniku senatnega odbora za zunanje zadeve senatorju Henryju Cabotu Lodgeu spomenico, v kateri so opozorili na različne pristope pri reševanju nekaterih evropskih vprašanj.

... Zlasti tam, kjer so prizadeti Jugoslovani, ne jemlje mirovna konferenca v Parizu pravičnosti za podlago, temveč se ozira na argumente, o katerih so resnično demokratični elementi mislili, da jih je svetovni požar zažgal in da je njih prah pokopan za vse večne čase ... Preziranje narodnostnega načela, katerega pomen je po vsej Ev-

ropi izredno velik, opažamo zlasti pri določanju meja jugoslovanske države ... Zgovorna znamenja kažejo, da obstajajo za Jugoslovane velike nevarnosti, zlasti ob Jadranskem morju ... Italija se sklicuje na znani londonski pakt ... Kar zahteva Italija na vzhodni obali Jadranskega morja, gre vse na škodo Jugoslovanov, in če bi se zadostilo italijanskim zahtevam, bi bilo okrog 600.000 Jugoslovanov odrezanih od svojega naroda in podvrženo tuji vladi. Resnica je, da živi po vzhodnem primorju tudi gotovo število Italijanov, toda če se izpolnijo maksimalne zahteve Jugoslovanov, ne ostane v mejah njihove države toliko Italijanov, kolikor živi Slovencev in Srbov ... v Trstu. Italija ne sega le po krajih, ki so narodno kolikor toliko mešani, temveč zahteva najčistejše slovenske in hrvaške kraje, ki niso nikdar imeli italijanskega prebivalstva in niso politično nikdar pripadali Italiji ali državam, katerih dedinjo se Italija imemije. Da, njene aspiracije grede na Kranjsko, to je najčistejšo slovensko deželo, ki je jedro vse Slovenije ... In česa bi imelo prebivalstvo teh pokrajin pričakovati, če bi bilo res anektirano, spoznamo, če vidimo, kako ravnajo njeni organi sedaj v krajih, ko so le okupirani in jih še nikakor ne sme smatrati za svojo last. vršile so se deportacije prebivalstva, mnogo narodnih voditeljev je bilo aretiranih, odvedenih v Italijo in zaprtih zaradi njih narodnega prepričanja, narodne šole se zapirajo, slovenski otroci se pa na svojih domačih tleh silijo v italijanske šole. Jugoslovani ne žele sovraštva z Italijo. V davni preteklosti je bilo prijateljstvo med obema narodoma ... In za bodočnost si ne žele nič drugega kakor vzajemne stike ... (Prosveta 16, 1-3).

Slovenski časopisi iz ZDA tudi niso prezrli spomenice jugoslovanskih organizacij iz ZDA predsedniku Woodrowu Wilsonu (Prosveta 16, 1-3), v kateri so poudarili, da bo jadransko vprašanje škodilo miru in sožitju med narodi, če bodo jugoslovanske pokrajine po mirovni konferenci prepuščene Italiji. V apelu so posebej opozorili na posledice italijanske aneksije slovenskega Primorja, saj bi "... za Slovence ... pomenila odcepitev okrog 400 tisoč jugoslovanskih duš od njihovega skupnega števila okrog 1.500.000 prebivalcev smrten udarec ..." Poleg gospodarskih poledic, ki bi jih prinesla ta zasedba, so v apelu na koncu še izražene želje po "... zdravi osnovi za bodoče prijateljske odnose med vsemi narodi, še posebej med Jugoslovani in Italijani ..." Samo v tem primeru bi se lahko uresničili "... slavni ideali, za katere je človeštvo krvavelo in umiralo ..." (Klemenčič, 1987, 131; Čizmić, 1974, 293).

Kot je razvidno iz poročil slovenskega ameriškega časopisja, so se slovenski ter drugi jugoslovanski izseljenci zavzemali za "pravično" rešitev jadranskega vprašanja oziroma za priključitev slovenskega Primorja, Istre, Kvarnerskih otokov in Dalmacije k Jugoslaviji. Prošnjo po "pravični" rešitvi jadranskega vprašanja so člani Slovenskega republičanskega združenja v sodelovanju z drugimi jugoslovanskimi organizacijami poslali tudi pariški mirovni konferenci. V njej so podrobno opisali narodnostne razmere, ki so vladale v primorskih pokrajinah, in opozorili, da bi aneksija čisto slovenskih in hrvaških ozemelj "... preokupirala Italijo z narodnostnim vprašanjem, s katerim ni domača in kar bi samo povečalo notranje težave" (Klemenčič, 1987, 133).

Sprva so slovenski ameriški časopisi podrobno spremljali številne incidente, do katerih je prihajalo ob razmejitveni črti med jugoslovansko in italijansko vojsko (Glasilo 1, 1; Glasilo 3, 1; Prosveta 20, 1). Kasneje pa je ameriške Slovence skrbel zlasti odnos italijanskih oblasti do slovenskega in hrvaškega prebivalstva, predvsem italijanska raznarodovalna politika v zasedenih pokrajinah, za katere še ni bilo jasno, ali jih bo mirovna konferenca prisodila Italiji. Zaradi tega je prihajalo do napetih mednacionalnih odnosov med italijanskim prebivalstvom na eni ter slovenskim in hrvaškim prebivalstvom na drugi strani, kar je povzročilo tudi marsikatero nasilno dejanje italijanskih oblasti. Eden takih krvavih izgrediv se je 11. julija 1920 zgodil v Splitu, ki je bil pod italijansko zasedbo. Zabeležila ga je tudi *Prosveta*:

... *Povodom rojstnega dne njegovega veličanstva, kralja Petra, ki se je obhajal tukaj dne 11. julija, sta dva italijanska podčastnika snela narodno zastavo z neke hiše v mestu in jo odnesla na bojno ladjo "Pulj" (po italijanskih poročilih je bila to križarka Puglia -- op. M. K.). Ta dogodek je izzval veliko nezadovoljnost med Jugoslavoani, ki so v veliki množini odkorakali k pristanišču in tam so prepevali narodne pesmi in demonstrirali za našo državo. Medtem je plul k obali čoln bojne ladje "Pulj", v katerem so bili oboroženi italijanski vojaki in časniki. Šef policije je prosil italijanskega kapitana, da naj se čuva spopada, toda Italijani so oddali nekoliko strelcev in ranili nekaj oseb. Naša žandarmerija je odgovorila s streli iz pušk ... Vsled ... izgrediv ... so mrtvi kapitan italijanske križarke ..., neki drugi italijanski častnik, trije pomorščaki in neki deček, 14. let star ... (Prosveta 18, 1).*

Incident v Splitu je le še povečal protijugoslovansko razpoloženje na območjih pod italijansko okupacijo, še posebej v Trstu, kjer je bilo že maja 1919 ustanovljeno fašistično gibanje. In ravno fašistična organizacija Fascin di combattimento je 13. julija "... objavila v jutranjih listih poziv na italijansko prebivalstvo, da se organizira demonstracija proti Jugoslovanom vsled dogodkov v Splitu ..." (Prosveta 22, 1). Demonstracije so kasneje prerasle v krvave izgrede. Kot so zapisali v *Prosveti*, so se:

... *demonstrantje ... zbrali pred hotelom "Balkan", kjer se nahaja slovenski Narodni Dom; bili so oboroženi s puškami, sabljami in sekirami. Ko so razbili vsa okna na hotelu, so udarili v prostore Narodnega Doma in vse polomili in uničili, potem so pa s petrolejem polili veliko poslopje hotela in Narodnega Doma ter ga zažgali. Zgorelo je vse poslopje, kajti izgredniki niso pustili ognjegascem blizo (sic!), da bi gasili požar. Nato so demonstrantje uničili in zažgali "Ljubljansko kreditno banko" in "Jadransko banko", a končno so opustošili prostore jugoslovanske delegacije v Trstu. Karabinjerji niso storili nič, da bi preprečili razdevanje (sic!) in požiganje ... (Prosveta 21, 1).*

V izgrediv sta bili ubiti dve osebi, več kot 80 ljudi pa je bilo ranjenih. Kot je v svojem poročilu zapisalo *Glasilo K.S.K. Jednote*, je znašala "... skupna materijelna škoda, katero imajo Jugoslavoani vsled požganih in porušenih poslopij, vpoštevisi banke, trgovine in urade ... nad \$1,000.000. Vsako stvar, ki je značila, da je last Ju-

goslovanov so Italijani uničili. Pri tem vandalizmu se je rabilo vžigalne bombe. Ljudstvo je obupano in prestrašeno vsled eksplozij bomb, vsled pokanja pušk in vsled velikih plamenov ki se nad poslopji dvigajo ..." (Glasilo 2, 1). Protislovenski in protihirvaški nemiri in demonstracije so po poročilih slovenskih časopisov iz ZDA potekali tudi v Puli, Pazinu, Gorici, na Reki ter drugih krajih Primorske. Pa tudi poročila iz Splita so govorila, da ljudje, "... ki prihajajo iz Zadra in Šibenika, pripovedujejo o velikih izgredih proti Hrvatom v teh mestih. Italijanske bande plenijo, razbijajo in požigajo, toda oblasti jih mirno gledajo ..." (Prosveta 22, 1).

Podrobnosti o protislovenskih in protihirvaških demonstracijah, še zlasti pa novice o izgredih v Trstu, s katerimi so slovenski časopisi v ZDA razkrivali podrobnosti teh "vandalskih" in "šovinističnih" dejanj italijanskega prebivalstva (Prosveta 17, 1; AD 1, 1; AD 2, 1; Glasilo 4, 1; Prosveta 23, 7), so močno razburile ameriške Slovence ter pripadnike drugih južnoslovenskih izseljenskih skupnosti. Tako so v največji slovenski naselbini v ZDA, v Cleveelandu, organizirali protestne manifestacije v Slovenskem narodnem domu na St. Clairu Avenue. Ostro pa so dogodke obsodili tudi v uredništvu *Prosvete*, ker so za nasilje obtožili italijansko vlado, o kateri so zapisali:

... O Italiji pravijo, da ima organizirano vlado in da spada med civilizirane dežele. Trst je zdaj pod upravo Italije, torej organizirane vlade in civilizirane države ... Če ima Italija organizirano vlado in je civilizirana država, kje pa je bila ta organizirana vlada, ko so se pojavili prva znamenja vandalizma? ...

Italijanska "organizirana" vlada ima v Trstu veliko vojaško posadko. Vlada zagovarja, da je taka militaristična sila v Trstu potrebna, ker se je bati vstaje od strani Jugoslovanov. Kaj pa je delala ta vojaška sila za vzdrževanje reda in miru v zasedenem ozemlju, ko so italijanski šoviniisti pričeli požigati in metati bombe? Ali je lepo dremala in spala po kasarnah, ali je varovala italijanske šoviniste, da so ložje (sic!) uganjali vandalske čine?

... Jasno je razumeti, da je bila vandalska orgija s strani italijanskih šovinistov organizirana reč. In če je bila organizirana reč, je morala zanjo vedeti tudi dobro "organizirana" italijanska vlada. Kajti če se organizira taka vandalska orgija, je nemogoče, da bi ostala prikrita vladi, ki je organizirana. In če je Italija civilizirana država, so taki vandalski akti nemogoči, ker civilizirani ljudje niso požigalci, pa tudi bomb ne mečejo na ljudi, ki govore drug jezik ali pa pripadajo drugi narodnosti.

Taki vandalski akti so mogoči le tam, kjer stoji organizirana vlada na zelo slabih nogah, uli pa tako imenovana organizirana vlada sploh ni organizirana vlada, ampak nosi le ime organizirane vlade. Če bi v Trstu veljala avtoriteta italijanske organizirane vlade, tedaj bi bili ti vandalski akti nemogoči.

Kaj iz tega sledi?

Italijanska vlada se je izkazala, da je tako šibka reč, da ne more vzdrževati reda v mestu ... In če ... ni zmožna vzdržati reda in miru v Trstu, tedaj ga mora vzdržati kdo drugi ...

... V prvi vrsti bi morali odstopiti mestni svet z županom vred in razpisati bi se morale nove volitve ... Da se pa volitve izvrše brez pritiska in nasilja, je treba, da italijanska vojaška sila nemudoma zapusti zasedeno ozemlje, na njeno mesto pa pridejo zavezniške čete. To bi bila še najboljša garancija, da izgine anarhizem iz Trsta. Kadar bo tržaško ljudstvo samo in ... brez tujega vpliva določalo o svoji usodi, bo imelo tudi moč, da prepreči vandalske izgrede v Trstu priromanih in nalašč tja naseljenih italijanskih šovinističnih kričačev in vandalov. Tržaško ljudstvo lahko samo vzdržuje red in mir, če se mu da prilika, da izbere zastopnike iz svoje srede, katerim poveri oblast, da vodijo usodo mesta ... (Prosveta 29, 2).

Kljub nasprotovanju svetovne javnosti do italijanske šovinistične politike, prizadevanjem jugoslovanskih politikov in diplomatov v domovini ter lobiranju ameriških Slovencev pri visokih ameriških državnih uradnikih pa so Primorska, Istra, nekateri Kvarnerski otoki ter Zadar po rapalski pogodbi z dne 12. novembra 1920 vendarle pripadli Italiji. Slovenski časopisi, ki so izhajali v ZDA, so sedaj še bolj pozorno spremljali dogajanja v Italiji in še glasneje protestirali ob šovinističnih izpadih italijanskega prebivalstva in vojske. Zlasti levičarsko usmerjeni časniki pa so precej pozornosti posvetili tudi delavskim nemirom v Trstu in Istri ter vlogi slovenskih in hrvaških delavcev v njih. Tako so pisali o "tržaški revoluciji", v kateri so se "... slovenski in italijanski delavci ... skupaj bojevali za barikadami proti šovinizem in vojaštvu ..." (Prosveta 26, 1), in o revolucionarnem gibanju 150.000 kmetov v južni Italiji, kjer so kmetje zasedli veleposestva in okupirali vojaške kasarne (Prosveta 27, 1). Precej prostora so namenili tudi generalni stavki v Trstu v začetku marca 1921, do katere je prišlo "... iz protesta proti vandalizmu fašistične drhali ..." (Prosveta 28, 1), in pravi vojni med fašisti in socialisti ter komunisti, ki je v nekaj marčevskih dneh samo v severni Italiji terjala okrog 50 mrtvih in več kot 300 ranjenih (Prosveta 29, 1). Precej prostora so namenili tudi nemirom na Reki, ki so celo grozili z vojno med Italijo in Jugoslavijo (AS 7, 1).

Ker italijanske oblasti niso poskušale ustaviti fašističnega divjanja, si s svojo šovinistično politiko niso pridobili veliko simpatij niti v Evropi niti drugod po svetu. Zanimivo je, da se je protiitalijansko razpoloženje pojavljalo tudi med prebivalstvom ZDA; in to ne le v krogih izseljenskih skupnosti južnoslovanskih narodov, temveč pri večini ameriškega prebivalstva. Tako je na nekaterih območjih (zlasti v južnem Illinoisu) prišlo do "... resnih nemirov med domačini (Amerikanci) in tamkaj živečini Italijani ..." Po poročilih slovenskih časopisov iz ZDA je bilo najhuje v kraju West Frankfort, kjer je v nemirih izgubilo življenje več italijanskih priseljencev, pri vzpostavitvi miru in zavarovanju italijanskih izseljencev pa je morala posredovati celo ameriška vojska (Prosveta 24, 1; Prosveta 25, 1; Glasilo 5, 1). Takšno posredovanje lahko primerjamo s posredovanjem ameriške policije in FBI po 11. septembru 2001, ki je bilo povezano s protiarabskim razpoloženjem prebivalstva ZDA, ko so posamezniki napadali mošeje in posameznike iz vrst arabskih in drugih muslimanskih Ame-

ričanov. Kljub obsodbam kolektivne krivde s strani ameriške javnosti pa so jih ameriški represivni organi vendarle vzeli pod svojo zaščito.

Posebno pozornost je slovensko-ameriško časopisje posvetilo tudi prihodu fašistov na oblast v Italiji (Prosveta 31, 1; Prosveta 32, 1; Prosveta 33, 1). Z ogorčenjem so sprejemali izjave fašističnih veljakov, kot je bila na primer izjava fašističnega poslanca Dudana iz Splita, ki je izjavil:

... Fašisti bomo skrbeli, da se bodo spoštovale in cenile koristi Italije na Sredozemskem morju, ki je naše morje in na Jadranskem morju, ki je italijansko jezero ... (Prosveta 30, 1).

S prihodom fašistov in Mussolinija na oblast so se razmere za Slovence in Hrvate, ki so živeli na območju italijanske države, še poslabšale. Tako so italijanske oblasti z Gentilejevo reformo 1. oktobra 1923 ukinili okrog 400 slovenskih in hrvaških šol, 15. oktobra 1925 pa uradno prepovedali rabo slovenskega (in srbohrvaškega) jezika v vsem javnem življenju. Slovenski časopisi iz ZDA, ki so z vsemi dogodki skrbno obveščali slovenske izseljence, so ostro reagirali na vsak primer nasilja nad Slovenci v zamejstvu. Tako najdemo v katoliško usmerjenem *Amerikanskem Slovencu* tudi posebno rubriko "Iz neodrešene domovine", v kateri so poročali o dogajanjih med Slovenci v Avstriji in Italiji. V njej lahko zasledimo tudi poročila o govorih poslanca dr. Angela Besednjaka, ki je kljub fašistični strahovladi ostro protestiral zoper uresničevanje tako imenovane Gentilejeve reforme (AS 8, 1; AS 9, 1).

Z največjim ogorčenjem so slovenski časopisi, ki so izhajali v ZDA, pisali o prvem tržaškem procesu (1.-5. septembra 1930), ko so italijanske oblasti obsodile na smrt s streljanjem Ferda Bidovca, Frana Marušiča, Zvonimirja Miloša in Alojza Valenčiča, zaradi sodelovanja "*... v zaroti zoper Mussolinijevo življenje ...*" (Prosveta 34, 1; Prosveta 35, 1) in zaradi suma terorističnih dejanj proti Italiji (Prosveta 36, 1). Proces, ki je dvignil val nezadovoljstva v Jugoslaviji, so obsodili vsi slovenski časopisi v ZDA. Tako je *Prosveta* zapisala:

... Američani, ki niso navajeni takih procesov, bi bili strmeli, če bi bili slišali advokata Zennara, ki je "zagovarjal" Bidovca in Miloša. Zennaro je namreč – pomagal tožiteljem; apeliral je na sodišče, naj izrečejo najhujšo kazen, ker sta jo njegova klienta tudi zaslužila! Obtoženci so se zasmejali temu imenitnemu zagovoru ... Obravnava je bila tipična. Vse izpraševanje obtožencev je vodil general Cristini, predsednik izrednega sodišča. Cristini je večkrat predaval obtožencem o "dolžnostih dobrega italijanskega državljana". Proces je bil od začetka do konca političnega značaja in skrajno pristranski ... (Prosveta 37, 1).

Zaradi asimilacijskih pritiskov hudega terorja nad pripadniki manjšin so Slovenci in Hrvati ves čas med obema svetovnima vojnama organizirali številne protestne manifestacije in pošiljali peticije oblastem ZDA, da bi podprle boj za ohranitev narodne identitete slovenskih manjšin, kot tudi zoper nasilje proti posameznim slovenskim institucijam.

VIOLENCE IN THE MEDITERRANEAN IN THE LIGHT OF REPORTS
BY THE SLOVENE ETHNIC NEWSPAPERS IN THE USA DURING
THE 20TH CENTURY BEFORE WORLD WAR II

Matjaž KLEMENČIČ

University of Maribor, Department of History, SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160

e-mail: matjaz.klemencic@sioi.net

SUMMARY

The majority of the Slovene emigrants from the Slovene ethnic territory emigrated to the United States before World War I. Although they lived far from home they have been always taking an interest in the events taking place in their homeland. This is of course understandable, for the small Slovene ethnic territory always played, owing to its geopolitical position, an important role in the country's military, economic and political life. Largely due to its position along the Northern Adriatic, a number of European have striven, in different periods of history, to control this natural "indent" in the heart of Europe. This is why numerous administrative- and social-political changes and with them associated shifts of political boundaries have been taking place, which of course has born certain consequences (e.g. changing of the diverse ethnic structure of the region's population).

The interest of the Slovenes from the Primorska (Coastland) region in the events taking place in the native country grew particularly in the periods of political crisis, such as World War I, the Treaty of London, demarcation after World War I, onset of fascism in Italy, World War II, the problems associated with the Trieste crisis after World War II, or in the 1990s during the processes of democratisation of the Slovene society, gaining of Slovenia's independence, formation of the Slovene state and its international recognition, or even during the latest period when, for example, expropriation of the Slovene farmers' land took place at Jeremitišče. All the above mentioned events have been closely followed by the Slovene ethnic newspapers in the USA, and the American Slovenes often responded to these events by writing petitions and organising protest meetings.

The American Slovenes' interest in their native country has not been significant, however, only for an effective aid to their homeland but has also had an important impact on more solid ties between the emigrant communities in the USA and on the preservation of the Slovene identity amongst their members.

Key Words: USA, Slovene emigrants, Slovene ethnic newspapers, 1914-1939

VIRI IN LITERATURA

- AD 1** – Ameriška domovina. Cleveland (AD). 16. julija 1920, 23/82, 1. Demonstracije proti Jugoslovanom v Trstu.
- AD 2** – 19. julija 1920, 23/83, 1. Besna borba Lahov proti Jugoslovanom v Trstu.
- AS 1** – Amerikanski Slovenec. Joliet (AS). 25. maja 1917, 26/52, 1. Pokoj ob Soči pred novim viharjem.
- AS 2** – 26. junija 1917, 26/61, 1. Cadorna opisuje poraze v Trentinu.
- AS 3** – 29. junija 1917, 26/62, 1. Cadorna milostno toži, ker ne more naprej.
- AS 4** – 14. septembra 1917, 26/84, 1. Novice z raznih front. Rim poroča ljute boje na Goriškem.
- AS 5** – 18. septembra 1917, 26/85, 1. Gora sv. Gabrijela očiščena sovražnika.
- AS 6** – 25. maja 1918, 27/52, 1. Uradno poročilo o vojaških dogodkih. Ljuti boji na soški fronti. Avstro-Nemci poskušajo prodreti.
- AS 7** – 24. avgusta 1920, 29/79, 1. Med Lahji in Jugoslovani ne bo vojne. Grozodejstva Lahov na Reki.
- AS 8** – 25. januarja 1925, 34/13, 1. Boj proti krivičnemu šolskemu zakonu. Govor poslanca dr. Besednjaka v državnem zboru.
- AS 9** – 8. maja 1925, 34/72, 1. Neumorno delovni poslanec dr. Besednjak je zopet imel večurni govor v rimskem parlamentu.
- CA 1** – Clevelandska Amerika. Cleveland (CA). 28. julija 1914, 7/60, 1. 200.000 Avstrijcev.
- CA 2** – 15. septembra 1914, 7/74, 2.
- CA 3** – 16. avgusta 1916, 9/97, 1. Poziv Slovincem v domovino! V petek 18. avgusta se vrši v Grdinovi dvorani pod avtoriteto Slovenske lige splošen ljudski shod v protest laške okupacije slovenskega ozemlja. Dolžnost vsakega Slovenca je, da se udeleži tega zborovanja. Kijte železo dokler je vroče.
- CA 4** – 11. julija 1917/a, 10/80, 1. Odhod jugoslovanskih prostovoljcev. V nedeljo popoldne se je odpeljala prva četa Slovencev, Hrvatov in Srbov iz Clevelanda na Solunsko bojišče. Ljudstvo pripravilo sijajno odhodnico prostovoljcem. V kratkem odide še druga četa prostovoljcev na bojišče.
- CA 5** – 11. julija 1917/b, 10/80, 1. Narodni shod v četrtek – slovenski in hrvaški prostovoljci iz Clevelanda odidejo na bojišče in narod je vabljen, da pride na slovo od mož in fantov, ki odhajajo na fronto. Shod se vrši v četrtek 12. julija ob 8. zvečer v Grdinovi dvorani. Fini govorniki na programu
- CA 6** – 17. septembra 1917, 10/108, 1. Nocoj poslovljni večer slovenskim vojakom v Grdinovi dvorani.
- Čizmić, I. (1974):** Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države. Zagreb, Institut za Hrvatsko povijest.

- Drnovšek, M. (1975/76):** O stališčih slovenskih socialistov v ZDA do vojne in jugoslovanskega vprašanja med prvo svetovno vojno. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 15-16/1-2. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 70-81.
- Glasilo 1 – Glasilo K.S.K. Jednote.** Chicago (Glasilo). 14. julija 1920, 6/28, 1. Jugoslovani zahtevajo umik italijanskih čet ob demarkac. črti.
- Glasilo 2 –** 20. julija 1920, 6/29, 1. Veliki nemiri v Trstu.
- Glasilo 3 –** 28. julija 1920/a, 6/30, 1. Laška predrznost. Polentarji ponovno izzivajo Jugoslovane.
- Glasilo 4 –** 28. julija 1920/b, 6/30, 1. K minulim izgredom v Trstu.
- Glasilo 5 –** 11. avgusta 1920, 6/187, 1. Nemiri med inozemci in domačini v West Frankfurtu, III.
- Gobetz, E. G. (1980):** Slovenian Heritage I. Willoughby Hills, Slovenian Research Center of America.
- Klemenčič, M. (1987):** Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji – naseljevanje zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne. Maribor, Založba Obzorja.
- Klemenčič, M. (1991):** Slovenski izseljenski tisk. Znanstvena revija 3/2. Maribor, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, 299-316.
- Klemenčič, M. (1995):** Slovenes of Cleveland. The Creation of a New Nation and a New World Community. Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio. Novo mesto, Dolenjska založba.
- Klemenčič, M. (1996):** Izseljenske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi. primer Slovencev. Zgodovinski časopi, s 50/3 (104). Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 391-409.
- Klemenčič, M. (1998):** Slovenska izseljenska zgodovina kot del slovenske nacionalne zgodovine. Inavguralno predavanje ob izvolitvi v naziv rednega profesorja na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 8. 4. 1998. Zgodovinski časopi, s 52/2. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 175-193.
- Klemenčič, M., Klemenčič, V. (1997):** The role of the border region of the Northern Adriatic in Italy, Croatia and Slovenia in the past and in the process of European integration. Annales, 7/97. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno – raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 285-294.
- Molek, I. (1981):** Slovene Immigrant History 1900-1950. Autobiographical Sketches. (Prevod rokopisa Over Hill and Dale). Dover, Mary Molek Inc.
- Proletarec – Proletarec.** Chicago, 4. junija 1914, 8/21, 1. Proti krvavi vojni.
- Prosveta 1 –** Prosveta. Chicago (Prosveta). 10. oktobra 1917, 10/238, 1. Kako je v Avstriji.
- Prosveta 2 –** 15. oktobra 1917, 10/241, 2. Cesarstvo nasilja.

- Prosveta 3** – 19. oktobra 1917, 10/246, 1. Upor v avstrijski floti, revolta Nemcev v Ostendu.
- Prosveta 4** – 29. oktobra 1917, 10/254, 1. Italijani ostavili Gorico.
- Prosveta 5** – 31. oktobra 1917, 10/256, 1. Nemci vzeli Videm.
- Prosveta 6** – 1. novembra 1917, 10/257, 1. Vesti z bojišča.
- Prosveta 7** – 2. novembra 1917, 10/258, 1. Nov poraz Italijanov.
- Prosveta 8** – 15. novembra 1917, 10/267, 1. Velika bitka se vrši na Piavi.
- Prosveta 9** – 2. decembra 1917, 10/282, 1. Italijanska tajna pogodba.
- Prosveta 10** – 5. decembra 1917/a, 10/286, 1. Wilson predlaga vojno z Avstrijo.
- Prosveta 11** – 5. decembra 1917/b, 10/285, 4. Italijanska pogodba.
- Prosveta 12** – 7. decembra 1917, 10/287, 1. Amerika bo skrbela za varstvo nedržavljanov v svoji armadi.
- Prosveta 13** – 10. decembra 1917, 10/289, 2. Vojna z Avstrijo.
- Prosveta 14** – 10. decembra 1917, 10/289, 1. Nasprotniki Avstrije ne bodo sovražni inozemci.
- Prosveta 15** – 16. julija 1919, 12/165, 4. Zainteresirajmo kongres.
- Prosveta 16** – 12. septembra 1919, 12/216, 1-3. Spomenica, predložena po deputaciji JRZ senatnemu odseku za zunanje zadeve. 1-3.
- Prosveta 17** – 16. julija 1920, 13/166, 1. Trije Slovenci ubiti v Trstu.
- Prosveta 18** – 17. julija 1920/a, 13/167, 1. Zakaj so bili izgredi v Spletu (sic!)
- Prosveta 19** – 17. julija 1920/b, 13/167, 2. Šovinizem in imperializem roka v roki z vandalizmom.
- Prosveta 20** – 20. julija 1920, 13/169, 1. Bitka med Srbi in Italijani v Istri.
- Prosveta 21** – 21. julija 1920, 13/170, 1-3. Vandalizem pobesnelih italijanskih šovinistov v Trstu.
- Prosveta 22** – 23. julija 1920, 13/172, 1. Nadaljnja poročila o izgredih v Trstu.
- Prosveta 23** – 4. avgusta 1920, 13/182, 1. Poročilo iz domovine o dogodkih v Trstu.
- Prosveta 24** – 7. avgusta 1920, 13/185, 1. Protiitalijanski nemiri v južnem Illinoisu.
- Prosveta 25** – 10. avgusta 1920, 13/186, 1. Italijanski konzul zahteva odškodnino.
- Prosveta 26** – 18. septembra 1920, 13/219, 1. Slovenci – glavna sila v tržaški revoluciji.
- Prosveta 27** – 27. septembra 1920, 13/226, 1. Novi izbruhi kmetov in delavcev v Italiji.
- Prosveta 28** – 3. marca 1921, 14/51, 1. Krvoprolitje in generalna stavka v Trstu.
- Prosveta 29** – 11. marca 1921, 14/58, 1. Civilna vojna v severni Italiji.
- Prosveta 30** – 28. oktobra 1922, 15/253, 1. Fašisti strmoglavili italijansko vlado.
- Prosveta 31** – 30. oktobra 1922, 15/254, 1. Fašisti osvajajo mesta v Italiji.
- Prosveta 32** – 31. oktobra 1922, 15/255, 1. Strahovlada fašistov v Italiji.
- Prosveta 33** – 1. novembra 1922, 15/256, 1. Glavar fašistov je na čelu Italije.
- Prosveta 34** – 5. septembra 1930, 23/209, 1. Jugoslovan hotel umoriti Mussolinija.

- Prosveta 35** – 6. septembra 1930, 23/210, 1. Tržaški proces proti Slovencem.
- Prosveta 36** – 8. septembra 1930, 23/211, 1. Štirje Slovenci ustreljeni v Trstu.
- Prosveta 37** – 9. septembra 1930, 23/212, 1. Tržaška barbarstva ogorčila Jugoslavijo.
- SR** – The Slovenian Review, Official Organ of Slovenian Republican Alliance. Chicago (SR). 1. 12. 1918, 2/4.
- US CP 1910** – 13th U. S. Census of Population 1910 (1913). Volume 2, Chapter 10, Mother Tongue of the Foreign White Stock. Washington, D. C., U. S. Government Printing Office.
- US CP 1920** – 14th U. S. Census of Population 1920 (1923). Volume 2, Chapter 10, Mother Tongue of the Foreign White Stock. Washington D. C., U. S. Government Printing Office.
- US CP 1990** – 1990 Census of Population (1993). Ancestry of the Population of the United States by State. Supplemental Report 1993. Washington D. C., Department of Commerce, Bureau of the Census.
- Velikonja J. (1996):** Slovenska naselja v Ameriki – predavanje na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 26. 4. 1995. Zgodovinski časopis 50/3 (104). Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 383-389.
- Velikonja, J. (1981):** Slovene Newspapers and Periodicals in America. League of Slovene Americans inc. Symposia. New York, League of Slovene Americans, Inc., 112-126.